

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ

Ілляхова М. В.

У статті досліджено концептуальні основи становлення креативної моделі освіти з позицій синергетичного, діалектичного і дискурсивного підходів. На основі теоретико-методологічного аналізу проявів креативної активності особистості в культурі, визначено характерні ознаки споглядальної, операційної, інноваційної і креативної освітніх моделей. Доведено, ізоморфність освіти і культури, що передбачає відповідність ознак освітніх моделей характеристикам актуальної культури. Встановлено, що креативна модель освіти має відображати фундаментальні ознаки інформаційного суспільства і коеволюційний тип відносин у системі «людина-світ». Ця модель має стати когерентним освітнім середовищем, що не лише задовольняє запит суспільства на інноваційність, а й забезпечує самодетермінацію освітньої діяльності, розвиток вмінь людини контролювати трансфер доміант власної креативної активності, усвідомлення можливостей професійної і життєво-особистісної системи, вміння визначати «еволюційний тренд».

Ключові слова: *інновація, креативна модель освіти, креативна активність, само детермінація, саморозвиток.*

Постановка проблеми. Сучасне наукове знання, нові тенденції розвитку інфосвіту, прискорений розвиток інновацій поступово руйнують стійкі стереотипи епохи модерну. Сучасність залучає нас до нової нормативності, організації мисленнєвої діяльності та веде за межі стандартизації, синхронізації, лінійності. Сучасний світ вимагає від нас ініціативності, креативності, інноваційності щоразу загострюючи конфлікт між догматичністю нашого мислення та невпинно зростаючими хвилями нових викликів. Але досі пріоритетною залишається репродуктивна, класична

модель освіти, що задовольняє третій рівень психіки особистості (А. Леонтьєв) – інтелектуальний, але залишає поза активізацією рівень креативної діяльності. Також у сучасних процесах диверсифікації, технологізації пізнавальної діяльності прискорюється темпи збільшення обсягу знань і кількості дисциплін. Неоднорідна, непередбачувана соціальність вимагає від людини щоразу розширювати стратегії власної поведінки, створювати альтернативні діяльнісні практики, коли ж архітектоніка педагогічного процесу переважно заснована на бінарності класичної логіки «або–або», яка закрита для можливостей створення варіативних нелінійних праксиологічних сценаріїв. Відповідно, має бути сформована сучасна, креативна модель освіти, яка б відповідала методологічним настановам нелінійної парадигми, принципам постмодерного суспільства і ринковим засадам інноваційного типу економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмислення динаміки освітніх систем і формування моделей освіти у сучасній педагогіці та освітології вирішується з позиції різних підходів. Зокрема, формування гуманістичного підходу в освіті відображено дослідженнях В Андрущенка, Г. Балла, Б. Бім-Бада, Г. Волета, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового З. Паттерсона та інших. З точки зору культурологічного підходу проблеми освіти вирішували В. Астахова, О. Газман, О. Іванов, Н. Крилова та інші. Герменевтичні аспекти освіти були в центрі уваги А. Закірова, В. Зінченка, Ю. Сенько, І. Суліми та інших. В межах аксіологічного підходу проблеми освіти досліджують В. Караковський, А. Кір'якова, І. Котова, Є. Шиянов, Є. Ямбург та інші. З позицій синергетики проблеми освіти досліджено у працях О. Астаф'єва, Л. Бевзенка, В. Буданова, І. Добронравова, В. Ільїна, Н. Кочубея, В. Лутай В. Скотного.

Теоретико-методологічний аналіз творчого характеру педагогічної діяльності представлено у дослідженнях Д. Вількєєва, М. Кашапова, Т. Кісельова, О. Корнєєва, Ю. Корнілова, В. Сластьоніна та інших. Зміст, структура, ознаки педагогічної креативності представлено у розвідках

О. Антонова, О. Дунаєва, В. Кан-Калик, Л. Петришин, та інших дослідників. Завдяки дослідженням вітчизняних і зарубіжних науковців визначено фундаментальні характеристики, принципи, методологічні підходи у формуванні освітніх систем і парадигм. Проте, системний аналіз методологічних і практичних аспектів креативної моделі освіти, механізми, стратегія її становлення досі залишаються без належного комплексного дослідження. Відповідно, *метою статті* – є виявлення концептуальних основ становлення креативної моделі освіти.

Виклад основного матеріалу. Освіта – модель культури, як автономна, локальна сфера, в якій концентруються і продукуються фундаментальні соціокультурні процеси. Ж. Бодрійяр визначає, що це штучне середовище презентує «зв'язність культурної системи знаків» [1, с. 46.]. Ця система взаємозв'язків утворює загальну модель відносин людини і світу та детермінує природу креативної активності людини у її широкому значенні. Відповідно, утворюються освітні моделі з власним автономним функціонуванням і логікою саморозвитку, що обумовлено системою поглядів, типом соціокультурних відносин, ідеологічними процесами, факторами інноваційного розвитку.

Кожна освітня система визначає свій ідеал – модель активності людини, що концентрує сутнісні ціннісні підстави буття і способи їхнього втілення. В основі цієї активності лежить креативний потенціал особистості, який детермінований аксіологічними і етичними настановами. Багатоаспектність духовно-моральної природи креативного потенціалу особистості по-різному реалізується у соціальних, культурних і економічних практиках від матеріального або людського капіталу до феномену багатства загалом. Це обумовлено креативністю людської активності, що уможливорює конструювання образів, формування моделей, створення систем поглядів. Креативність, таким чином, акумулює, транслює, оновлює соціальний досвід у системі діяльнісних технологій і смисложиттєвих рефлексій.

Відтак, розвиток освітніх моделей можна розглядати як динамічний процес актуалізації, виникнення, утвердження, кризи, зміни, компонентів креативної активності людини. Тому доцільно простежувати формування і розвиток освітніх моделей не з точки зору виявлення у них власне педагогічних феноменів, а фіксуючи прояви креативної активності особистості як соціокультурного суб'єкта. Таким чином, дослідження динаміки освітніх систем через виявлення у них креативної активності особистості уможливило розробку креативної моделі освіти. Це передбачає визначення ідеалізацій, що характеризують типи взаємовідносин людини зі світом та прояв у них креативної активності. Йдеться про споглядальний, операційний, інноваційний і коеволюційний типи взаємовідносин у системі «людина–світ».

Споглядальний тип активності характеризує сутність традиційної культури, в якій людина адаптується до фундаментальних характеристик світобудови, що є базовими для всієї людської активності. Стародавні філософи розуміли сутність традиції як ідеалу, що має глибинний космічний сенс у людській активності. Закономірності світобудови – абсолютні і непорушні, і навіть у процесі перетворення світу, створенні нового, людина тлумачить свою діяльність і мислення від імені «самого» світу, а себе визнає його функцією, що діє «від імені» світобудови. За цією моделлю людина не протистоїть світу і не позиціонує власну виняткову суб'єктивність. Всесвіт є абсолютним, а людська креативність – відносною, носієм сутнісних ознак і тенденцій світобудови.

Античне виховання – пайдея – орієнтувалося на досягнення гармонії розуму, волі і бажань. Принцип подібності мікрокосмосу макрокосмосу став фундаментальним для формування вільного активного громадянина полісу. За словами Сократа, хочеш змінити світ – зміни його спочатку для себе. У творах «Держава» і «Закони» Платон трактує навчання філософів і воїнів (еліти ідеальної держави) як фундаментальну основу процвітання всього суспільства. Відповідно, основою раціоналістичної етики була освіта як

самовдосконалення людини – уподібнення до космічної гармонії [1]. За часів античності була сформована традиційна модель освіти – споглядальна – метою якою було виховання активної особистості, яка мала вести правильне, збалансоване життя в ідеальній державі, що було запорукою її душевного добробуту. Пайдея – це передача знань та умінь не лише необхідних для життя, а, перш за все, формування характеру, духовних якостей особистості, тому вона включала фізичну підготовку, музику, віршування, спів, риторичку, етику тощо.

Ідея пайдеї була успадкована і християнською освітою (схоластиком), але первинний сенс був трансформований, оскільки був вписаний у контекст релігії порятунку. Зник ідеал громадянина полісу і освіта почала співвідносити людину з істинами християнської релігії. Але залишається базовим принцип цілеспрямованого формування людини відповідно до певних ідеалів, визначених панівним світоглядом. Відповідно і мета освіти – гармонійне формування людини шляхом духовного розвитку. У споглядальній моделі освіти людині відводиться роль «чистої дошки», на якій природа залишає автограф, об'єкт виявляється активною стороною, суб'єкт – пасивною. В освіті учень – «порожня посудина», яку учитель наповнює знаннями. Споглядальна модель статична, антиномічна – якщо світ змінюється, то не людина його змінює. Світ перетворюється самостійно і саме до цього процесу вплетена людина з власною креативністю.

Відродження створює фундамент для розвитку світської моделі освіти, метою якої є систематизація знання – на зміну метафізиці речей приходить метафізика знання. Формується новий ідеал освіти – орієнтований не стільки на осягнення Бога і порятунок душі, скільки на реалізацію здібностей і можливостей людини, освоєння наук для вивчення і перетворення природи. Релігійна складова поступово відходить на другий план, оскільки змінюється саме світогляд суспільства – освіта поступово виходить з-під церковної монополії. Відбувається визнання пріоритету активно-діяльнісного ставлення людини до світобудови. Всесвіт більше не влаштовує людину і вона

наважується змінити його власними креативними зусиллями. Культура стає знаряддям перетворювальної діяльності людини в інтересах задоволення всезростаючих потреб суспільства. З розвитком науки та перетворенням світу на парадигму «людина емансипується від середньовічної скутості та звільняє себе для себе». Саме в цьому М. Гайдегер вбачає сутність епохи Нового часу: «Внаслідок звільнення людини Новий час приніс із собою суб'єктивізм та індивідуалізм» [2, с. 48]. Людина стає суб'єктом, точкою відліку з якою змінюється сприйняття сутності в цілому. Наука стає незамінною формою цього самоствердження у світі та єдиною перспективою для пізнання природи речей.

Сутнісною ознакою операційного типу креативності стає технологія, яка, за думкою В. Розіна, є «своєрідним двійником релігії» [5, с. 56]. Цей своєрідний монтаж релігії і технології спричинив соціально-економічний зсув – бурхливий розвиток господарства, що охопив світобудову перетворенням, спираючись на досягнення науки і техніки. Природа і суспільство стали залежними від креативності людини, яка отримала статус всемогутнього суб'єкта.

Мета освіти це раціоналіст, корисний член суспільства, готовий слідувати визначеним моральним нормам. Горизонти людини і освіти детерміновано суспільством, яке поступово стає єдиною соціальною реальністю. Якщо в античній освіті соціальним горизонтом людини був поліс, і метою виховання – ідеальний громадянин полісу, то у Новий час на зміну громадянину приходять підданий держави. Універсалізм споглядальної моделі освіти залишається у минулому. Утворюється операційна модель освіти, метою якої є виховання громадянина певної держави і носія певної національної культури. Операційна креативність стає синонімом «справжньої дійсності» і отримує інший храм – Університет. Б. Рідінгс описує цю модель, що стала своєрідним підсумком дискусій про освіту, в яких брали участь І. Кант, Ф. Шиллер, І. Фіхте: «План Берлінського університету, намічений Гумбольдтом, передбачав фундаментальну реорганізацію дискурсу знання, у

результаті університет мав перейняти культурну функцію, покладену на нього державою: пошук об'єктивного культурного сенсу держави як історичної величі і одночасно суб'єктивне моральне виховання громадян-суб'єктів як потенційних носіїв цієї ідентичності» [4, с. 89].

Формування індустріального суспільства, культурні і структурні потрясіння вплинули на утвердження соціальних функцій в освіті – підготовка кваліфікованих кадрів для технологізованої економіки, розвитку науки і освічених громадян, здатних брати участь у виборчому процесі. Ідея освіти як духовного наближення до Бога і уподібнення ньому стала анахронізмом. Змінився світоглядний і соціальний контекст освіти. Для О. Конта, Дж. Мілля, Г. Спенсера освіта – це, перш за все, механізм пристосування людини до суспільства, розвиток навичок, необхідних для активної діяльності у соціальному і професійному середовищі. Усвідомлюється роль освіти як механізму, що забезпечує соціальну мобільність. Тобто освіта стає все більш утилітарною і все віддаляється ідея освіти, як формування гармонійної особистості. Операційна модель освіти – «знанням заради панування» (М. Шелер). Людина підкорює природу, розширює свої можливості, раціонально управляє суспільством, розвиває виробництво і техніку, що забезпечує небачену цінність і затребуваність знання і освіти. Так освіта втрачає антропологічний вимір, тобто зміст антропологічного зводиться до соціально-функціонального.

З прискоренням процесів технологічного розвитку, орієнтацією на інновації, розширенням технічних можливостей особистості в інформаційному суспільстві метою освіти стає виробництво компетентних людей, які здатні безперервно актуалізувати власну креативність задля підвищення конкурентоздатності. Відтак, відбувається певний розрив між активністю людини та реальністю. Операційна, класична освіта намагалася долати цей розрив шляхом створення універсальної моделі відповідності внутрішнього світу людини до суспільних вимог. Операційна модель освіти перетворилася, таким чином, на могутній механізм штучного моделювання

поведінки людини. Як наслідок, відношення людини зі світом вибудовувалися у межах формувального і соціалізованого підходів у класичній педагогіці. Формувальна технологія виховання дозволяла керувати поведінкою людини: заохочувати соціально позитивні дії і обмежувати соціально негативні. Ці підходи характеризують міцно вбудований у педагогічній свідомості лінійний принцип розвитку людини задля її соціальної ефективності. Але щоби бути успішною у сучасному гетерогенному світі, що постійно висуває нові, неочікувані вимоги, людина не може керуватися лише традиційними схемами планування та моделями поведінки. Інноваційна модель освіти, яка орієнтована на швидке досягнення успіху, не встигає відповідати змінам і потребам людини та суспільства.

На нові виклики інформаційного суспільства інноваційна освіта відповідає своєю дивергенцією. Розрив «людина – реальність» вона долає «політеоретичністю», «мультипарадигмальністю», намагаючись зберегти множинність підходів замість створення концептуальних засад задля їхнього синтезу. Сьогодні освіта не спрямована на формування цілісного наукового світогляду. У кращому випадку, освіта дає наукові фрагменти світу, які майже не пов'язані один з одним і не задовольняють всі потреби людини. Вона створює, таким чином, динамічну схему всіх можливих відповідей, реакцій на певні базові проблемні ситуації. Така система одночасно розширює межі свободи і детермінує їх. Тобто вона відкриває ряд творчих можливостей, що можливі лише як відповідь на ту чи іншу ситуацію, яку система сама артикулює. Таким чином, вона задає межі можливих практичних дій. Намагаючись зберегти множинність відповідей, сучасна освіта перетворилася на комплекс дивергентних освітніх практик, які позбавлені єдиної герменевтичної основи [3].

Сьогодні надмірна людська креативність, що абсолютизується інноваційним підходом, стала загрозою для існування життя на Землі, що прискорює глобальну еко-культурну кризу. Це свідчить про те, що операційна та інноваційна типи активності особистості вичерпали себе. Подальший

соціокультурний розвиток можливий в умовах коеволюційної креативності, яка передбачає паритет людини і світобудови, орієнтує креативну активність особистості на захист співіснування у світі, адже піклуючись про природу, людина дбає про себе і навпаки.

Креативна модель освіти є необхідним синтезом споглядальної, операційної і інноваційної моделей освіти, особливістю якої є принцип самодетермінації освітньої діяльності. На етапі становлення, вона має відбивати фундаментальні ознаки інформаційного суспільства і коеволюційних відносин системи «людина-світ», зокрема: 1) прискорений темп соціальної динаміки вимагає від освіти забезпечення готовності особистості до непередбачуваних змін інфосвіту. 2) Формування автономно-гуманістичного типу свідомості особистості вимагає від освіти забезпечення її можливостей самоорганізації як ключового фактору соціальної активності, потребу у саморозвитку і самоосвіті протягом життя, формування відкритих, партнерських взаємин і співпраці. 3) Цифрові інформаційні технології, електронні носії як пріоритетна форма комунікації вимагають створення креативного інформаційного освітнього середовища, де освоєння кіберпростору стане не метою освіти, а механізмом саморозвитку особистості. 4) Громадянське суспільство як пріоритетна форма соціальної організації вимагає участі його інститутів у функціонуванні системи освіти не тільки на рівні вибору запропонованих освітніх послуг, але, перш за все, на рівні замовника утворення і громадського контролера всіх етапів освітнього процесу. Креативна модель передбачає відкритий і публічний характер освіти, де замовником є громадянське суспільство, а держава – переважно, організатор і гарант якості і доступності освіти. 5) Полікультурний комунікативний характер сучасної культури, вимагає від системи освіти забезпечення соціальної мобільності, толерантності і розвитку міжкультурної компетентності. 6) Поліваріантність інформаційної культури вимагає від освіти упровадження і науково-методичного забезпечення індивідуальних освітніх траєкторій. 7) Конвергентний характер сучасної культури потребує

упровадження і забезпечення в освіті принципів відкритості і трансферності, що передбачає активну взаємодію суб'єктів освітнього процесу з суб'єктами інших галузей на основі кооперації можливостей і ресурсів.

Висновки. Дослідження соціокультурного розвитку і типів креативної активності особистості визначених в освітніх моделях, дозволяє зафіксувати, з одного боку ізоморфність освіти – репрезентацію в освітніх моделях ознак активності особистості, і з іншого – кваліфікувати освіту як механізм культурогенезу, оскільки саме в його межах формується суб'єкт культури, здатний реалізовувати культурні програми майбутнього. На етапі становлення, креативна модель освіти має відображати фундаментальні ознаки інформаційного суспільства і коеволюційних відносин. У разі невідповідності цих ознак, в освіті, як підсистемі культури, настає криза перехідного періоду. Вихід з цієї ситуації можливий у двох варіантах: або підсистема адаптується до класифікаційних ознак нової культури і тоді відбувається подальша культурна еволюція, або підсистема повертається до традиційних форм, що призводить до культурної стагнації.

Використана література:

1. Бодрийяр Ж. Система вещей./ Ж. Бодрийяр. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 224 с.
2. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер / Пер. с нем. В. Бибахин. – М.: Ad Marginem, 1997. – 457с.
3. Ілляхова М. Модус андрагогіки у синергетичній моделі освіти / М. Ілляхова // Синергетика і освіта : Монографія / За ред. акад. В. Г. Кременя. – К.: Ін-т обдаров. дитини НАПН України, 2014. — 347с. – С. – 114-137 с.
4. Ридингс Б. Университет в руинах. / Б.Ридингс / Пер. с англ. А. М. Корбута; Отв. ред. М. А. Гусаковский. – Минск : БГУ, 2009. – 248 с
5. Розин В. Мышление и творчество. / В. Розин. – М., 2006. С. 45–67.

References:

1. Bodriyyar ZH. Sistema veshchej./ ZH. Bodriyyar. – M.: Direkt-Media, 2007. – 224 s. [in Russian]
2. Hajdegger M. Bytie i vremya / Martin Hajdegger / Per. s nem. V. Bibihin. – M.: Ad Marginem, 1997. – 457s. [in Russian]
3. Illyahova M. Modus andragogiki u sinergetichnijmodeliosviti / M. Illyahova // Sinergetika i osvita : Monografiya / Za red. akad. V. G. Kremenya. – K.: In-t obdarov. ditini NAPN Ukraïni, 2014. — 347s. – S. – 114-137 s. [in Ukrain]
4. Ridings B. Universitet v ruinah. / B. Ridings / Per. s angl. A. M. Korbuta; Otv. red. M. A. Gusakovskij. – Minsk : BGU, 2009. – 248 s [in Russian]
5. Rozin V. Myshlenie i tvorchestvo. / V. Rozin. – M., 2006. S. 45–67. [in Russian]

Ильяхова М. В. Теоретико-методологический аспект формирования креативной модели образования

В статье исследованы концептуальные основы становления креативной модели образования с позиций синергетического, диалектического и дискурсивного подходов. На основе теоретико-методологического анализа проявлений креативной активности личности в культуре, определены характерные признаки созерцательной, операционной, инновационной и креативной образовательных моделей. Доказано, изоморфность образования и культуры, что предполагает соответствие признаков образовательных моделей характеристикам актуальной культуры. Установлено, что креативная модель образования должна отражать фундаментальные признаки информационного общества и коэволюционный тип отношений. Эта модель должна стать когерентной образовательной средой, которая не только удовлетворяет запрос общества на инновационность, но и обеспечивает самодетерминацию образовательной деятельности, развитие умений человека контролировать

трансфер доминант собственної креативної активності, усвідомлення можливостей професійної і життєво-особистісної системи, вміння визначати «еволюційний тренд».

Ключевые слова: інновація, креативна модель освіти, креативна активність, самодетермінація, саморозвиток.

Illiakhova M. V. Theoretical and methodological aspect of the formation of a creative model of education

The article explores the conceptual foundations of the formation of a creative model of education from the standpoint of synergistic, dialectical and discursive approaches. On the basis of the theoretical and methodological analysis of the manifestations of the creative activity of the individual in culture, the characteristic features of contemplative, operational, innovative and creative educational models are determined. It is proved that education and culture is isomorphic, which implies that the characteristics of educational models correspond to the characteristics of the actual culture. It is established that the creative model of education should reflect the fundamental features of the information society and the co-evolutionary type of relations. This model should become a coherent educational environment that not only satisfies the public demand for innovation, but also provides self-determination of educational activities, development of a person's abilities to control the transfer of dominants of their own creative activity, awareness of the capabilities of the professional and life-personality system, ability to determine the «evolutionary trend».

Key words: innovation, creative model of education, creative activity, self-determination, self-development.

Відомості про автора:

Ілляхова Марина Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і освіти дорослих ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Illiakhova Maryna Volodymirovna – PhD, Associate Professor, Central Institute for Continuing Teachers' Training, University of Educational Management of National Academy of Sciences of Ukraine.

new_zealand@ukr.net